Tata 1983-ban
Eth. Pann.

CSOMA: Előadás

[illegible] és [illegible]
részletező: B. J.

~~Austauschkinder und die wirtschaftlichen Beziehungen in Westungarn~~

Cseregyerekek és gazdasági kapcsolatok Nyugatmagyarországon /1921-ig/

A néprajz mind Ausztriában, mind Magyarországon felismerte a cseregyerek jelenség kulturális, szociális, interetnikus és gazdasági jelentőségét. Elsősorban az egykori nyugatmagyarországi felsőőrség /ma Délburgenland/ magyar nyelvszigetü községei, valamint a Balaton északi partján Kál-medence, két általam kutatott terület ének cseregyerek küldés szokásait és jellemzőit, eltérő sajátosságait ismertetném.

A két terület között gazdasági kölcsönkapcsolat állt fent, ami a cseregyerekküldés egyik alapinditéka, de egyben annak következménye is volt. Az Alpok-közeli kedvezőtlenebb természeti adottságu területek lakóinak bor, gabona, állat, tojás hiányát kellett pótolniuk, mig a Balaton-partiak ipari -kézmüves termékeket, sót, épületfát, gyümölcsöt vásároltak Nyugatmagyarországról, Stájerországból. Ez az eltérő természeti adottság, a különböző gazdasági lehetőség a korábbi évszázadok államközi kereskedése után a török előrenyomulása után jelentős paraszti-polgári kereskedelmet is éltetett. A német nyelvtudás tehát gazdaságilag érintette mind a felsőőrségi magy falvak, mind a Kál-medencei falvak és mezővárosok lakóit. Ez a hatás döntően 1921 előtt érvényesült, annak ellenére, hogy akkor még mindkét területen az államnyelv a magyar volt. Ennek ellenére a közeli, jó piacot jelentő Stájerország és Alsóausztria miatt a magyar családok gyerekeiket német nyelvü, nemzetiségü községekbe küldték, mig a németek magyar községekbe - magyart tanulni-, hogy továbbtanulásban az államnyelv hiányos ismerete ne akadályozza az ifjut.

Megfigyeléseim szerint eltérés mutatkozik a két ~~[illegible]~~ területen, a gyerekeket elküldő családok társadalmi helyzete és rangja között. A Káli-medencéből mindig és csakis a módos nagygazdák, értelmiségiek, mesteremberek családjából ~~engedtek~~ küldtek és fogadtak a gyerekük helyett cseregyereket. A szegényebb családok nem is tudtak volna fogadni, de nem is tudták volna elengedni gyerekeiket, akik

dspace.umiz.at

munkájára a családi munkamegosztásban fontos szerep jutott.

Délburgenlandban, az egykori Nyugatmagyarország magyar nyelvszigetü községeiben éppen ellenkezőleg a módos nagycsaládok gyerekeinek többsége otthon maradt a gazdaságban, csak elenyészően mentek cseregyerekként el.Ugyanakkor a szegényebb családok gyerekei nagy számban mentek más községbe, távol a szülőfalujuktól dolgozni.Bár a jelenség hasonló, -vagyis a gyerek szülőháztól távoli nevelkedése - mégsem szabad összekeverni és azonosnak tekinteni.Két különböző jelenségről volt szó!Már Fielhauer hangsUlyozta és észrevette ezt Sokszor azonban összefonódik mindkét kategória, nem könnyü szétválasztani.Véleményem szerint a cseregyerekek jellemzői Nyugatmagyarországon a következők voltak:

- nem a fizetésért dolgoztak, fizetést nem kaptak
- csak jelképes könnyü munkát végeztek, segitve a vendéglátó családnak.
- fő cél a nyelvtanulás volt és ezen keresztül az iskolai továbbtanulás megalapozása /németeknél a felsölövői gimnáziumba /
- csak módosabb társadalmi rétegből kerültek ki /értelmiség,nagygazdák,kézmüvesek/
- a gazdasági kapcsolataik révén vagy annak érdekében nagyobb távolságra,messzebb tudták a gyerekeiket elküldeni.
- uj szokásokat, az eltérő értékrendeket jobban megismerték, többféle gazdasági munkáról nagobb áttekintésük, ismeretük volt, a hosszabb tartózkodási idő miatt.
- a gazdasági kölcsönös, valamint a családi személyes kapcsolatnak nagy szerepe volt
- a tartózkodás ideje általában 1 év volt, rendszeres iskolalátogatással együtt
- a gyerekeket családtagként kezelték, igy a jó kapcsolat öreg korukban is megmaradt.A hosszu kinttartózkodás és családi, gazdasági érdekviszon vegyes házasságokhoz is vezetett.

A burgenlandi magyar községekre jellemző <u>örző, pásztor</u> gyerekek jellemzői a következők voltak, amikor is a gyerekmunkaerő, mint áru jelent meg.

- a gyerekek fizetésért dolgoztak /pénz, ruha,cipő/
- önálló feladatuk volt, értéket jelentő állatot őriztek, legeltettek, gondoztak esetleg cselédek, szolgák voltak
- nyelvet /németet/ iskolában nem tanultak ez idő alatt, hanem ellesték a társaiktól, igy dialektust tanultak meg több mg.-i szakkifejezéssel

dspace.mkz.at

- szegémyebb családokból kerültek ki ezek a gyerekek
- kisebb távolságra vitték őket, a munkaadó-felvevő családhoz dolgozni, mint a cseregyerekeket
- csak 1-2 fajta munkára használták őket, ez volt a fő feladatuk
- családi-gazdasági személyes kapcsolat szerepe minimális volt, ehelyett más pl. a gyerekvásár szerepe volt nagyobb, mint gyerekmunkaerő közvetítés. A gyerekmunkaerő igy lett áru.
- a munka ideje egy évnél mindig rövidebb volt, általában iskolaszüneti nyári időszakban, legfeljebb az iskolaév zárása előttől az iskolakezdés utáni pár hétig tartott.

Ebben az előadásban csak a cseregyerekeket ismertetem, az őrző, pásztor gyerekek tématerületére nem térek ki.

Konkrét vizsgálatok:

3-5. oldalig a német forrásban kihagytam. Csomor Éva, ELTE, BTK, 13.

Kővágóörs egykori mezővárosból Alhó-ba /Markt Allhau/ ment egy cseregyerek hentes mesterséget tanulni. Feleséget is onnan hozott. Alhóban cseregyerekeskedett még a 20. sz. elején 5 módos nagygazda gyereke. Egy csizmadia fia Borostyánkőre ment egy ottani cipészmester fia helyett. Az evangélikus lelkésznél is volt egy borostyánkői asztalosleganý. Borostyánkőn /Bernstein/ két kővágóörsi testvér is cseregyerek idejét töltötte ebben az időben. Egy magyarul jól tudó borostyánkői német bognármester fia Révfülöpön a Koller-féle vendéglősnél volt és dolgozott. A vendéglős egyben szállodatulajdonos és borcenzár is volt. Mint borcenzár közvetített egy cseregyereket fogadni akaró és saját gyerekét elküldeni szándékozó kővágóörsi gazda és a borostyánkői bognár között, aki igy másik fiát is elküldte egy évre magyart tanulni 1913 koranyarán, az iskolai vizsga után. A magyar fiucska, bár ekkora befejezte iskoláit, Borostyánkőn mégegyszer beiratták a 6. osztályba, ahol neki németül, mig a többi diáktársának magyarul kellett tanulnia. Ő 1914-ben jött vissza, egy felsőlövői /Oberschützen/ gimnáziumban tanuló kővágóörsi nagygazdafiuval együtt, aki helyett egy felsölövői nagygazdafiu volt cseregyerekként magyart tanulmi Kővágóörsön. A két magyar cseregyereket helyismereteik miatt 1917-ben megbiz[illegible],

dspace.umiz.hu

hogy állatörző gyereket hozzanak Kővágóörsre.Igy hoztak magukkal Gyimótfalváról /Jormannsdorf/, Alsólövőről /Unterschützen/ és Máriafalváról /Mariasdorf/ gyerekeket magukkal. Borostyánkőn volt még egy gyerek Kővágóörsről, aki helyett nem jött partnergyerek.

Köveskál egykori mezővárosból egy cseregyerek Stájerországban volt, aki helyett egy stájer gyerek jött viszont.Egy másik gyermek Gyimótfalvára/Jormannsdorf/ ment és jött helyette oman egy cserepartner.A két család között már régi jó kapcsolat volt, mert a magyar gyerek/k anyjának öccse is ott cseregyerekeskedett a 19. sz. végém.4 cseregyerek /2 lány és 2 fiutestvér/ ment még helyettük 1 jött Köveskálra.A köveskáli nagygazdák összejártak igy lehetett, hogy más családokból is Pinkafőre ment 1919-1920.-ban egy 16-17 éves fiu, aki később feleséget is a vendéglátó vaskereskedő-gépkészitő családból választotta, Fliegenschnee Annát.

Monoszlón Johann Hobersach gráci borkereskedőnek saját szőleje volt 1914 előtt, ahová szivattyus kutat - ami ujdonságnak számitott a Dunántulon akkor - és faépületet is emelt. Hobersach szoros kapcsolatot tartott fent a környékbeli gazdákkal.Segitségével több monoszlói gyerek került Grázba, és Tarcsafürdőre /Bad Tatzmannsdorf/.Tarcsafürdőről egy leány jött, majd az öccse is.A tarcsafürdői és a vendéglátó monoszlói család között baráti jókapcsolat alakult ki.1900 -as évek elején Grázban egy másik monoszlói gyerek is cseregyerekként kint volt, aki 1920 körül megbizás alapján 2 örzőgyereket hozott magával Őribükkösdről /Buchschachen/.A német gyerekek jól érezték magukat és 3 évig maradtak Monoszlón, később is a jóbaráti kapcsolatokat tartva.

Balatonhenyei nagy szőlősgazda özvegyét vette el Pál Sándor felsőőri borkereskedő.1901-ben már Köveskálán pincét épitett, majd még kettőt.Jogszerinti ., de nem vérszerinti örökösei Monoszlón laknak még ma is.Pál Sándor Magyarországról bort szállitott, szekerei Balatonfelvidékre nemiresen, hanem fenyőerdejéből faanyagot, szőlőkarót, léceket fuvarozott.

Szentbékkállárol 1905-1908-as években 15-16 évesen 2 magyar gyereket vittek cseregyerekként Stájerországba vendéglőbe, és helyettük németek jöttek.A vendéglősök egy év eltelte után, az őszi borszállitáskor hozták vissza a magyar gyereke-

dspace.uniz.at

ket.1918-ban egy másik kocsmáros hozott egy német gyereket Szentbékkállára.1922 körül Vitnyédről /Sopron környéke/ szintén egy kocsmáros hozta a lányát Szentbékkállára, aki a házkörüli női munkáknál segédkezett. Ez a kocsmáros,bérmaapja volt a család egyik fiának. Mindszentkállán a legtöbb bort termelő, legnagyobb gazda fia volt Nyugatmagyarországon cseregyerekként, német szót tanulni, egy cseregyereklány mellett. Kékkutról egy fiut a borszállitó stájer kocsmáros cserélt ki saját fiával.

A nyugatmagyarországi magyar nyelvsziget községeiből arányában és számszerüségében is kevesebb volt a cseregyerek és nagyobb arányban voltak örzőgyerekek.

Alsólövőről Körmendre, Pápára, Sároslakra mentek cseregyerekek, akik a magyar nyelv elsajátitása után Felőlövőre /Oberschützen/ mentek gimnáziumba.Öribükkösön /Buchschachen/ volt cseregyerek a felsőőri Zámbó Sámuel 1914-ben, Binder Sámuel magyarul tudó gazdálkodónál, rövid ideig 6 hónapig maradt a háboru miatt.Binder és fia is gyerekkorában Veszprémben voltak cseregyerekek. Ugyanekkor volt Felsőőrről /Oberwart/ itt Böcskör Mihály is, aki Hagenaur Johann vendéglősnél lakott, helyette Felsőőrre nem jött cseregyerek.Alhóból /Markt Allhau/ Musser József a veszprémi református lelkésznél volt magyart tanulni.

A felsőőri gyerekek elsősorban Borostyánkőre /Bernstein/ mentek cseregyereknek.Itt találkoztak Kál-völgyi magyar gyerekekkel is.Oswald János Felsőőrből Borhegyre /Weinberg/ ment cseregyereknek.Őriszigetre /Siget in der Wart Prácser Irma jött Vágodról magyart tanulni.Az evangélikus lelkész Szeberényi Lajos kisfiával együtt járt iskolába 1930 körül.Alhóból is volt egy leány cseregyerekként Szigeten, aki helyett kiment egy szigeti gyerek. A felsőőri Fülöp Lajost Alsólövőre küldték ahol 14 hónapig Grabenhofer Michael ácsnál volt, s a gazdaságban dolgozott.Már Fülöp anyja is ott dolgozott, mint dajka.Fülöp-

dspace.uniz.at

pel egyidőben voltak Alsólövőn más felsőőri gyerekek, igy Seper József Porcsi gazdánál, testvére Seper Lajos Nika molnárnál, Koliprenner Hans pedig Uhlreich méhészettel foglalkozó középgazdánál.

Gazdasági kapcsolatok és főbb gazdálkodási eltérések a cseregyerekek szemével

A gazdasági kapcsolatok legkésőbb a távolsági kereskedésben mutatkoztak meg. Az eltérő természeti adottságu területek lakói termékcsere és árukereskedelem révén egyenlitették ki a területek eltérő igényeit. Ez a nagyarányu kisnemesi, jobbágy-paraszti kereskedelem a török előrenyomulása miatt alakult ki, mikor is a korábbi jelentős államközi kereskedelem lényegében megszünt. Az árukereskedelem a cseregyermek küldést segitette, serkentette. A vásárló és eladó családok közvetlen érdekeltek voltak a cseregyermekek küldésében ami nemcsak a gyerekeknek jelentett ujdonságot, tanulási lehetőséget, hanem a családok közti barátságot és gazdasági kölcsön kapcsolatot is biztositotta. A cseregyerekek később biztonságosan tájékozódtak Dunántulon és Nyugatmagyarországon. Ez elsősorban gazdasági tájékozottságot jelentett. Nem véletlen, hogy állatkereskedők, bor, gabona, só, fa, gyümölcs, fazekastermékekkel egyes nyugatmagyarországi magyar, német, horvát községek lakói a Balatonfelvidéktől, Somogyból Stájerországba és Alsóausztriába kereskedtek, fuvaroztak.

A cseregyerekek nagy különbséget láttak a 19. sz. végén a 20. sz. elején a gazdálkodási formában. Nyugatmagyarország előalpesi természeti adottságai között intenziv állattenyésztést, tejgazdálkodást, takarmánynövénytermesztést, erdőgazdálkodást, mezőgazdasági gépgyártást, a mezőgazdaság fokozottabb gépesitettségét, ipari növénytermelést, erőteljes gyümölcskulturát láttak, a szemüknek szokatlan telekszerkezetet, a keritett házakkal. A nyugatmagyarországiak Dunántulon, a Kálimedence községeiben ettől eltérő élelmiszertermelést, intenziv szőlőtermesztést és borkulturát láttak, tojás, gabonatermesztést. A nyugatmagyarországi cseregyerekek Dunántulon a magyar községekben tanultak meg magyarul ami a továbbtan-

dspace.uniz.at

lásukhoz feltétlen szükség volt. A Kál-medencei nagygazdák gyerekei elsősorban gazdasági kapcsolataik, a termény-termékkereskedelem, fuvarozás révén jutottak Nyugatmagyarországra.

A Kál-medence magyar lakóit a nyugatmagyarországi, felsőőrségi magyar lakósságával a jogállásuk is összekötötte. Kevesebb feudális teher nyomta a szabad ~~gazdálkodású~~ kisnemeseket. Ez mozgás-kereskedelemkönnyebbséget jelentett a korábbi évszázadokban.

Nem véletlen tehát, hogy a gazdasági kapcsolatok és a cseregyerek intézmény között szoros kapcsolat állt fent!

dspace.umiz.at